

УДК 81'246.2(008+316.454.52)-057.875

ЄВГЕНІЯ ВЕНЄЦЕВА

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ПОНЯТТЯ «БІЛІНГВАЛЬНА КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ»

У статті визначені основні складові поняття білінгвальна культура спілкування, розкриті їхні особливості, змістові характеристики та взаємозв'язок. Обґрунтовується виокремлення білінгвальної культури спілкування як компонента загальної культури спілкування, необхідного для бікультурної взаємодії та обміну інформацією між білінгвокультурними особистостями засобами рідної та іноземної мов.

***Ключові слова:** білінгвізм, білінгвокультурна особистість, білінгвальне спілкування, культура спілкування, білінгвальна культура спілкування.*

Постановка проблеми. Стрімкі процеси глобалізації та інтеграції, взаємопроникнення різних культур та міжнародне співробітництво розширюють сферу міжнаціональних відносин та міжетнічних взаємодій, що стимулює вивчення іноземної мови як засобу крос-культурної (міжкультурної, полікультурної) комунікації. Знання іноземної мови сприяє засвоєнню норм і цінностей як найважливіших орієнтирів суспільної діяльності, забезпечує повноцінне функціонування людини у сучасному міжкультурному просторі і є запорукою її успішної адаптації до світових інформаційних процесів.

У світлі новітніх тенденцій розвитку освіти обов'язковою вимогою кадрової інфраструктури стає володіння розмовною та діловою іноземною мовою, що зумовлює потребу у двомовних спеціалістах, здатних здійснювати успішну особистісну та професійну взаємодію у крос-культурному середовищі. Це зумовлює необхідність проведення комунікативно-мовленнєвої політики і ставить перед педагогікою нові проблеми і завдання, пов'язані, насамперед, із всебічним вивченням проблем білінгвізму (білінгвальності, двомовності), становлення білінгвокультурної особистості та виховання її білінгвальної культури спілкування.

Мета статті полягає у виокремленні та аналізі основних складових поняття «білінгвальна культура спілкування», які розкривають його сутність і змістовну наповненість.

Аналіз публікацій і досліджень. У педагогічній науці поняття «білінгвізм» було заявлене у другій половині ХХ сторіччя у період соціального оновлення, прагнення до відкритого суспільства та інтеграції у європейський культурно-освітній простір. Наприкінці 60-х років з'явилася концепція двомовної (білінгвальної) і, як наслідок, двокультурної (бікультурної) освіти, яка згодом знайшла своє відображення у полікультурній концепції виховання. Вивченню явища білінгвізму, методів і засобів формування окремих компонентів білінгвальної культури особистості присвячені праці В. Авроріна, У. Вайнраха,

Є. Верещагіна, Ю. Дешерієва, Ю. Жлуктенка, М. Михайлова, Н. Протченка, С. Трескова, Л. Щерби та інших. Психологічні та методологічні основи формування комунікативної культури досліджуються Р. Будаговим, О. Казарцевою, С. Лютовою, С. Рашкіним, Є. Гусевим.

Значний внесок у розробку проблем інтеграції компонентів культури у процес виховання, полікультурної освіти і навчання іноземним мовам зробили М. Бахтін, Є. Верещагін, Г. Дмитрієв, В. Сафонова, які акцентували увагу на діалозі культур як зіставному, гуманістично орієнтованому сумісному вивченні іншомовної та рідної культур під час формування інтегративних, комунікативних вмінь та навичок міжкультурного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Педагогічні, методичні та лінгвістичні науки джерела містять терміни білінгвізм, білінгвальність, двомовність та багатомовність, серед яких найбільш вживаними є «білінгвізм» і «двомовність». Є. Верещагін і М. Михайлов вживають ці терміни як рівні за значенням і своєю сутністю [2; 5]. Оскільки зміст феномена білінгвізму остаточно не визначений, тлумачення, які пропонуються вітчизняними та іноземними представниками різних наукових сфер, досить суперечливі і часто взаємовиключні, розуміння значення цього багатоаспектного явища не зводиться до конкретного його трактування. На основі результатів аналізу досліджень Є. Верещагіна, У. Вайнрайха, М. Михайлова визначення білінгвізму можна звести до володіння двома різними мовами (рідною та іноземною) і їх навіперемінне використання на рівні, що забезпечує спілкування в одній чи двох сферах комунікації, в яких опановуються спеціальні знання засобами рідної та іноземної мов, формується білінгвальна особистість та відбувається її інтеграція в загальноєвропейський та світовий культурний, інформаційно-комунікативний простір [1; 2; 5].

У педагогічній та лінгвістичній літературі маємо терміни білінгв, білінгвальна та білінгвокультурна особистість, які вживаються вченими для визначення особистості, здатної користуватися у спілкуванні двома мовними системами [1; 2]. Є. Слепцова вживає термін «білінгвальна особистість» і визначає її як таку, що має сформовані вміння й навички міжкультурної комунікації та білінгвальну мовленнєву свідомість, в основі якої білінгвальний предметний код і мовленнєва картина світу двох народів [8].

В. Сафонова, В. Фурманова, Л. Гарнаєва досліджують діалог рідної та іншомовної культур і фокусують увагу на тому, що білінгв, застосовуючи іноземну мову, не тільки формує базові інтегративні та комунікативні вміння міжкультурної взаємодії та спілкування, але й одночасно занурюється в іншу культуру, стає суб'єктом і об'єктом акультурації – процесу засвоєння і наближення особистістю культурних елементів, типових для іншої етнічної спільноти, до культури своєї етнічної спільноти [1]. Як наслідок, білінгвальна особистість набуває якісно нових ознак і характеристик, які роблять можливим визначити її як білінгвокультурну [7].

У світлі нашого дослідження ми зупиняємося на більш повному за своїм значенням понятті «білінгвокультурна особистість», сутність якої визначається нами як така, що володіє рідною та іноземною мовами на рівні, достатньому для ефективного спілкування у білінгвальному діалогічному просторі, усвідомлює себе як суб'єкт і об'єкт двох культур (рідної та іноземної, мовою якої користується) і має сформовані інтегративні й комунікативні навички міжкультурної взаємодії та спілкування.

Розглядаючи контакти між культурними та етнічними групами, що говорять на двох різних мовах, вчені разом із поняттям двомовність застосовують терміни багатокультурність, полікультурність, мультикультурність, бікультуралізм та бікультурність, в основі яких лежить участь білінгва у різних культурах, взаємопроникнення особливостей культур і перенесення мовленнєвих елементів із однієї культури в іншу [1, с. 157; 3; 6]. Той факт, що суб'єкти міжкультурної комунікації є, по суті, носіями двох різних культур, але фактично контактують більше ніж з двома культурами засобами мови міжнародної комунікації, максимально зближує поняття «бікультурність» і «полікультурність». З огляду на те, що білінгвокультурна особистість, яка володіє однією з мов міжнародної комунікації, взаємодіє з представниками багатьох країн і культур, обумовлює використання нами поняття бікультуралізм (бікультурність) як більш доречного і повного через те, що її міжкультурне функціонування і взаємодія зводяться до двомовного середовища двох країн і, відповідно, двох культур. У зв'язку з уточненим тлумаченням поняття білінгвізму та білінгвокультурної особистості в даному дослідженні бікультуралізм доцільно розглядати як участь білінгвокультурної особистості у двох культурах, як взаємопроникнення особливостей культур і перенесення мовленнєвих елементів з однієї культури в іншу.

Білінгвальна культура особистості виступає однією зі складових поняття «білінгвокультурна особистість» й описується Є.Слепцовою як інтегративне особистісне утворення і компонент загальної культури особистості, характеризується гармонійною сполукою толерантності по відношенню до мови та її носіїв і полікультурних комунікативних умінь, які реалізуються під час спілкування. Передумовою формування білінгвальної культури особистості є становлення самооцінки білінгвальної особистості як суб'єкта двох культур, а результатом – гармонійний розвиток особистості. Таким чином, білінгвальна культура особистості являє собою систему внутрішніх ресурсів, необхідних для реалізації ефективного білінгвального спілкування в ситуації особистісної та професійної взаємодії та самореалізації.

Основним показником сформованості білінгвізму З.Хабібуліна вважає здатність застосовувати іншомовну мовленнєву систему заради спілкування, яке є основною умовою формування та розвитку особистості і визначається як багатоаспектний процес формування, забезпечення та реалізації міжособистісної та міжгрупової взаємодії під час сумісної діяльності людей, мета якого обмін інформацією, досвідом, знаннями, навичками та вміннями за допомогою різних комунікативних засобів [6; 9].

Безперечним є твердження стосовно неможливості вивчення та навчання іноземній мові у відриві від спілкування, в якій мова виступає засобом освітньої діяльності, а спілкування або комунікація – засобом і кінцевим результатом, метою вивчення та навчання мові. З.Хабібуліна виокремлює комунікацію як вужче за значенням поняття і описує його як комунікативну сторону або грань спілкування, яка ототожнюється з процесом обміну інформацією (ідеями, уявленнями, інтересами, почуттями) впродовж сумісної діяльності. Зважаючи на те, що більшість авторів ототожнюють поняття спілкування й комунікації, ми зупиняємось на понятті спілкування як такому, що відповідає меті нашого дослідження.

В умовах переходу до постіндустріального суспільства білінгвальне спілкування, яке відбувається на міжособистісному, міжнаціональному, соціальному та цивілізаційному рівнях, забезпечує накопичення загальних та спеціальних знань з іноземної мови та ефективний обмін інформацією між суб'єктами міжкультурної взаємодії. Виходячи з визначень білінгвізму, білінгвокультурної особистості та спілкування, білінгвальне спілкування може бути інтерпретоване як основна умова формування та розвитку білінгвокультурної особистості; комплексна характеристика білінгвокультурної особистості; багатоаспектний процес формування, забезпечення та реалізації бікультурної взаємодії і процес обміну інформацією між білінгвокультурними особистостями, в основі якого – знання особливостей іноземної мови, комунікативні вміння та навички реалізації білінгвального спілкування, розуміння іншомовного предметного коду та мовленнєвих картин світу двох народів. Більше того, у світлі сучасних тенденцій розвитку освіти саме білінгвальне спілкування стає одним із напрямків удосконалення професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Відомий американський дослідник Е. Т. Холл вказує на нерозривний зв'язок понять культури і комунікації. Культура виступає фоном реалізації соціальної комунікації і сприяє формуванню умов, засобів і прийомів комунікації, що призводить до вдосконалення вже існуючих культурних контекстів або до створення нових. У загальному сенсі культура спілкування описується як складне утворення особистості, система моральних, комунікативних умінь і її вольових властивостей [4].

У навчально-виховному процесі культура спілкування розглядається як система морально спрямованих якостей (толерантність, доброзичливість, повага до людей, тактовність і чемність, самоконтроль, рефлексія, лабільність, самооцінка, які залежать від вихованості й загальної культури особистості), комунікативних умінь (знання особливостей іноземної мови, білінгвальні комунікативні вміння та навички реалізації вербального та невербального білінгвального спілкування, розуміння іншомовного предметного коду та мовленнєвих картин світу двох народів, культура мовлення, етикет, здатність співвідносити свою поведінку з конкретними умовами, наявність почуття міри у взаєминах) і вольових властивостей (самоконтроль, рефлексія), потрібних для успішного фахового спілкування і особистісного розвитку обох учасників педагогічного процесу – вчителя і учня [4].

В умовах розширення сфер соціальної взаємодії особливої актуальності набуває дослідження культури міжнаціонального спілкування, що охоплює всю сукупність різноманітних зв'язків між націями і народностями, в процесі яких люди, що належать до різних національних спільнот і релігійних конфесій, обмінюються досвідом, матеріальними та духовними цінностями. З огляду на те, що культура міжнаціонального спілкування передбачає встановлення та розвиток вербальних та невербальних контактів із представниками і носіями іншої культури засобами двох різних мов (рідної та іноземної), вважаємо доречним звузити розуміння цього поняття і визначити його як білінгвальну культуру спілкування.

Відповідно до уточненого змісту понять білінгвізм, білінгвокультурна особистість, білінгвальна культура особистості та білінгвальне спілкування вважається можливим визначити білінгвальну культуру спілкування як складне

інтегративне утворення білінгвокультурної особистості і систему її морально спрямованих якостей, комунікативних умінь і вольових властивостей, потрібних для успішного фахового спілкування й особистісного розвитку білінгвокультурної особистості; як невід'ємний компонент загальної культури спілкування, необхідний для формування, забезпечення та реалізації бікультурної взаємодії і процесу обміну інформацією між білінгвокультурними особистостями в рамках професійної та побутової діяльності засобами рідної та іноземної мови.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, білінгвізм, білінгвокультурна особистість, білінгвальна культура особистості, білінгвальне спілкування, культура спілкування виокремлюються як основні складові поняття білінгвальної культури спілкування і дозволяють визначити його як систему морально спрямованих якостей, комунікативних умінь і вольових властивостей білінгвокультурної особистості, необхідних для формування, забезпечення та реалізації бікультурної взаємодії і процесу обміну інформацією між білінгвокультурними особистостями в рамках професійної та побутової діяльності засобами рідної та іноземної мови.

На основі аналізу зарубіжної та вітчизняної педагогічної та психолого-педагогічної літератури з питань білінгвізму, білінгвального спілкування та культури спілкування стає очевидним, що проблема білінгвальної культури спілкування майже не висвітлена у педагогіці і тому потребує детального вивчення. Педагогічній науці бракує теоретичного обґрунтування змісту та структури, методів, засобів і форм виховання білінгвальної культури спілкування, критеріїв, показників та рівнів її вихованості, що дозволяє констатувати недостатню розробленість даної педагогічної проблеми. Є потреба у комплексному підході до пошуку ресурсів та механізмів (методів і методики) формування білінгвальної культури спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Вайнрайх У. Языковые контакты [Текст]: состояние и пробл. исслед. / Уриэль Вайнрайх; предисл. А. Мартине; пер. с англ. яз. и коммент. Ю. А. Жлуктенко; вступит. ст. В. Н. Ярцевой. – К.: Вища шк., 1979. – 263 с. – Библиогр.: с. 219-245.
2. Верещагин Е. М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) [Текст] / Евгений Михайлович Верещагин. – М.: Москов. ун-т, 1969. – 160 с.: черт. – Библиогр. в примеч.: с. 141-160.
3. Зозуля І. Є. Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / Ірина Євгенівна Зозуля; Вінницький держ. пед. ун-т імені М. Коцюбинського. – Вінниця, 2012. – 20 с.
4. Корніяк О. М. Емпіричне вивчення культури спілкування як структурного компонента психологічної готовності студента до педагогічної діяльності [Текст] / О. М. Корніяк // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – №10. – С. 59–64.
5. Михайлов М.М. Двуязычие и взаимовлияние языков Текст. / М.М. Михайлов // Проблемы двуязычия и многоязычия. М., Наука, 1972. -С. 197-203.
6. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника: http://methodological_terms.academic.ru/1163
7. Панасюк Л.В. Диглосія: до аналізу категорії білінгвізму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2099>

8. Слепцова Е.В. Педагогические аспекты формирования билингвальной культуры личности будущего учителя: дис. ... кандидата пед. Наук :13.00.01 / Слепцова Евгения Викторовна. – Рязань, 2011. – 221 с.

9. Хабибулина З. З. Анализ понятия «билингвальная коммуникация» в психолого-педагогической литературе и ее роль в европейской системе высшего образования [Текст] / З. З. Хабибулина // Молодой ученый. — 2011. — №6. Т.2. — С. 165-168.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2014 р

ВЕНЕВЦЕВА Е.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

ОСНОВНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ПОНЯТИЯ «БИЛИНГВАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА ОБЩЕНИЯ»

В статье определены основные составляющие понятия «билингвальная культура общения», раскрыты их особенности, содержательные характеристики и взаимосвязь. Обосновывается выделение билингвальной культуры общения как компонента общей культуры общения, необходимого для бикультурного взаимодействия и обмена информацией между билингвокультурными личностями посредством родного и иностранного языков.

Ключевые слова: билингвизм, билингвокультурная личность, билингвальное общение, культура общения, билингвальная культура общения.

VENEVTSOVA E.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THE NOTION OF BILINGUAL CULTURE OF COMMUNICATION AND ITS MAIN COMPONENTS

The present article deals with the main components of the notion "bilingual culture of communication", their peculiarities, content and correlation. The bilingual culture of communication is defined as a constituent part of the general culture of communication necessary for bicultural interaction and information exchange between bicultural individuals by means of native and foreign languages.

Keywords: bilingualism, bilinguacultural individual, bilingual communication, the culture of communication, bilingual culture of communication.